

Peder Hansen Resen: Atlas Danicus. Århus stift. Tekst og oversættelse med tilhørende illustrationer ved Helge Søgaard. Udgivet af Aarhus byhistoriske Udvalg. Universitetsforlaget i Aarhus 1967. 160 s. 27 plancher.
32 kr.

Historisk Tidsskrift, Bind 12. række, 3 (1968)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_12rk_0003-PDF/hto_12rk_0003_80584.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80584>

pdf genereret den : 28/5-2008

fuld forøgelse. Indledningsvis skildres de ældre svenske generalguvernementer i Balticum og i Halland; grænseegne og erobrede områder, hvor administrationens leder også havde militære beføjelser. Første hovedafsnit bringer forvaltningshistorien. Grundlæggelsesperioden 1658–1660 var højst urolig med krigen lige uden for døren, obstruktion fra den danskorienterede lokaladministration (ridefogderne) og ubehændighed fra svensk med pålæg af »lilla tullen« på skatteydelse, som præsteredes i naturalier og således belastedes med en ekstraskat. I 1660'erne, som også i Sverige var »dagen derpå«, gik generalguvernørembedet lidt efter lidt i forfald. Den altid bortrejste Gustaf Banér var ikke mand for at gøre dets existensberettigelse indlysende, visse huller i arkivet, som siden omtales (s. 226), virker desuden betænkelige, og i tiden 1670–1675 var embedet simpelt hen nedlagt. Skånske krig og den følgende forsvarskampagne nødvendiggjorde imidlertid en genoprettelse, og denne anden periode begyndte lige så dramatisk som den første. Den nye generalguvernør Fabian v. Fersen faldt på sin post under forsvaret af Malmø, og hans efterfølger Johan Gyllenstierna døde uventet ganske kort efter sin udnævnelse. Det er interessant at se, hvorledes den næste generalguvernør Rutger v. Ascheberg kunne stille sine betingelser for at overtage posten; under hans lange virke stabiliseredes forholdene omsider så meget, at embedet kunne nedlægges ved hans død 1693.

Bogen giver en indgående skildring af administrationens forskellige led. Den er forsynet med en embedsstat og en ekstrakt af registraturen over de pågældende embedsarkiver (kancelliets, bogholderiets, kommandantens) samt – selvfølgelig – et personregister, der forøger dens håndbogsværdi. Forfatteren er grundig og forsigtig og giver ikke kritikken mange holdepunkter. Måske kan det siges, at vurderingen af Adolf Johans virksomhed (s. 25) ikke er tilstrækkeligt underbygget, og man kan finde, at omtalen (s. 92) af overkommandanten er for knap. Langt hyppigere glæder man sig over gode og interessante iagttagelser som instruxernes konfrontation med praxis (s. 146 og s. 207), bemærkningerne om ansvarlighed for regnskaber (s. 64, 84 og 91), undersøgelsen af fogdernes rekrutteringsforhold og kvalifikationer (et tilfælde af analfabetisme er fremdraget s. 171) eller redegørelsen for de mere fremtrædende embedsmænds karriere.

Også bogens andet, lidt mere specielle afsnit om arkivets historie rummer adskilligt af interesse, således kapitlerne om kancellivaner, om jordebøger og om tingbøger og endelig det lige så korte som vigtige afsnit om de tab, arkivet har lidt i tidens løb.

Alf Erlandssons bog er selvfølgelig først og fremmest et stykke Skåneshistorie, men den har tillige betydelig værdi for den der interesserer sig for administrationshistorie i almindelighed.

JOHAN JØRGENSEN

PEDER HANSEN RESEN: Atlas Danicus. Århus stift. Tekst og oversættelse med tilhørende illustrationer ved HELGE SØGAARD. Udgivet af Aarhus byhistoriske Udvalg. Universitetsforlaget i Aarhus 1967. 160 s. 27 plancher. 32 kr.

I tiden fra 1925 til 1935 lykkedes det Johs. Knudsen og senere Chr. Behrend og Gunnar Knudsen at få udgivet en del af Peder Hansen Resens Atlas Danicus

(Bornholm, Helsingør, Roskilde, Sydsjælland og Viborg bispedømme). Bibliotekar, dr. phil. Helge Søgaard har taget denne opgave op og fortsat rækken med et bind om Århus stift. Nu er det ingen let ting at forsøge at tilgængeliggøre det store håndskriftmateriale, der for en stor del består af mere eller mindre sammentrængte redaktioner af det indsamlingsarbejde, som Resen selv igangsatte i sidste halvdel af det 17. århundrede. Johs. Knudsen, Behrend og Gunnar Knudsen stykkede deres udgaver sammen af de fyldigste bearbejdelser, der forelå, men supplerede dem tillige med præsternes egne sognebeskrivelser, forsåvidt sådanne forefandt. Hele fremstillingen bragtes i dansk oversættelse med fyldige kommentarer samt indledninger med bedømmelser af de udgivne håndskrifers formentlige værdi. Ved udgivelsen af Århus stift har man haft et begrænset udvalg af kilder til rådighed. Af Resens oprindelige indsamlede materiale og bearbejdning synes intet mere bevaret. Johs. Brunsmands redaktion er ligeledes tabt, mens Aarslevs mere forkortede, men samtidig langt mere læselige redaktion foreligger. Denne har udgiveren dog forståeligt nok ikke benyttet, men derimod en langt fyldigere afskrift eller redaktion fra første halvdel af det 18. århundrede, der blev foretaget på foranledning af arkitekten Laurids de Thurah. Dette håndskrift, der udgør 7 store folianter skrevet med en letlæselig og øvet skriverhånd, og som i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling har betegnelsen Uldall 186 folio, får vi her fremlagt for Århus stifts vedkommende. Udgaven er forsynet med indledninger, et fyldigt og værdifuldt noteapparat samt et stednavneregister. Det må navnlig betegnes som en gevinst i forhold til de tidligere udgaver, at vi denne gang også får den latinske text sammen med den danske oversættelse i paralleltryk. Hertil kommer, at udgaven er illustreret med originale tegninger, kort og grundplaner af stiftets købstæder. Enkelte af de tegninger, som Resen muligvis havde tænkt sig at illustrere sit atlas med, har han dog uden videre lånt fra Worms Monumenta, og dem kunne man uden skade have undværet. Når udgiveren gerne vil bringe et portræt af Lyskander, er det ikke heldigt, at han anvender en ringe kopi fra det 19. årh., når originalen findes på et epitafium i Herfølge kirke og er gengivet flere steder (for ex. i Lund: Danske malede Portrætter). En del diplomer o. l., der sidenhen er trykt andetsteds, er fornuftigvis udeladt med henvisning til de steder, hvor de er trykt.

Manuskriptet Uldall 186 fol. er et kompilatorisk værk, måske fra 1720'erne, der udover Brunsmands og Aarslevs redaktioner er stykket sammen af forskellige andre kilder, som afskriveren desværre ikke henviser til. Ikke uden grund var de tidligere udgivere særdeles kritiske overfor indholdet, da det indeholdt adskillige let påviselige fejllæsninger, misforståelser og formentlig også lærde konstruktioner. Selv om Brunsmands nu tabte redaktion af Århus stift har været afskriverens vigtigste kilde, kan man ikke uden videre karakterisere afskriften som Brunsmands version. Det ville derfor have været af betydning, om benytteren af denne ikke uvigtige kilde havde fået en nøjere bedømmelse af den bearbejdelse, der er sket med det overleverede materiale. Resen udsendte i 1675 som en prøve på sit atlas en Samsø descriptio, og det forekommer derfor nærliggende at sammenligne denne med teksten i Uldall 186 fol. En nyudgave af Resens beskrivelse af Samsø havde således været et udmærket supplement til det her udgivne. I stedet har udgiveren desværre foretrukket helt at udelade Samsø bl. a. med den ejendommelige begrundelse, at øen hørte under Kalundborg len. Indled-

ningen behandler kun i mindre grad den udgivne text, mere ganske andre emner såsom Århus stifts udstrækning i tidens løb og den ældre lokalhistoriske litteratur om stiftet. Nu kan mange oplysninger om atlasets skæbne findes i de tidligere udgavers indledninger og noter, og navnlig i bindet om Sydsjælland har man gode muligheder for at se, hvorledes Resen arbejdede, og hvorledes materialet blev bearbejdet, her er også udgivet enkelte bevarede præsteindberetninger. For øvrigt adskilte Resen sig fra sine lærde forgængere som Niels Krag, Ole Worm og Hans Lauremberg ved tilsyneladende på egen hånd at henvende sig til bisperne om hjælp til sit topografiske værk. Tidligere havde kancelliet ved et missive beordret indsamlingsarbejdet sat igang.

Udgaven er fremkommet med støtte af Århus byhistoriske udvalg, hvad der kunne tyde på, at man navnlig har villet komme den lokalhistoriske forskning til hjælp. Der er da heller ingen tvivl om, at den vil blive benyttet flittigt og ikke alene af lokalhistorikere, men det står samtidig fast, at den, trods de mange værdifulde oplysninger den indeholder, er en dubiøs kilde, selv om udgiveren har forsynet teksten med mange gode oplysende noter og desuden i noteform rettet mange af de skrivefejl og misforståelser den indeholder. Vi må i det hele være forsigtige med at sætte lighedstegn mellem Resen og Uldall 186 fol., og når det i indledningen fastslås, at Resen ikke har benyttet indberetningerne til kancelliet fra 1623 om Århus stift, må vi vist nøjes med at slutte, at benyttelsen af disse indberetninger ikke træder frem i det her udgivne manuskript. Helge Søgaard nævner selv i indledningen, at beskrivelsen af Århus stift mest har betydning for lærdomshistorien, et standpunkt man helt kan tilslutte sig, men derfor ville en nærmere undersøgelse af den udgivne kildes tilblivelseshistorie have været af betydning. I betragtning af den store anvendelse af de mange antikvariske oplysninger, der indeholdes i de forskellige redaktioner af det Resenske materiale, er udgaven af værdi, idet det nu i højere grad end tidligere vil være muligt at undersøge oprindelsen til og pålideligheden af mangt og meget i vor topografiske, kunsthistoriske og arkæologiske litteratur.

FRANK JØRGENSEN

TÖNNES KLEBERG: Bibliotek i krigstid. Uppsala universitetsbibliotek i stora nordiska krigets slutskede. Acta Universitatis Upsaliensis. C. Organisation och historia. 10. Uppsala, Almqvist och Wiksell, 1966. 64 s. Ill. 12 sv. kr.

Værdifulde samlinger af bøger og håndskrifter blev i det 17. århundrede erobret af de svenske hære i Danmark, Polen og Tyskland og er endnu i dag en vigtig bestanddel af Sveriges biblioteksskatte. Da situationen under Store nordiske krig var blevet den stik modsatte, at landet truedes med invasion fra alle sider, blev de ansvarlige biblioteksledere med god grund ængstelige og forberedte forskellige foranstaltninger til sikring mod eventuelle plyndringer. Om disse bestræbelser giver Tønnes Klebergs lille bog omhyggelig besked. Mens universitetsbibliotekerne i Dorpat og Åbo blev ført til Stockholm og rigsarkivet til Örebro, kom evakueringsplanerne for universitetsbiblioteket i Lund ikke til udførelse og blev kun for et kortere tidsrum effektueret for Uppsalabibliotekets vedkommende. Dette sidste står med rette i centrum af fremstillingen, da det